

PORADNICTWO PSYCHOLOGICZNO-RELIGIJNE

T e o r i a i p r a k t y k a

Redaktor

Ks. Józef Makselon

Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej
Kraków 2001

Copyright © by *Józef Makselon*
Katedra Psychologii Religii
Wydział Filozoficzny PAT

Opracowanie techniczne
Tomasz Sekunda

ISBN 83-87681-90-3

Wydawnictwo Naukowe
Papieskiej Akademii Teologicznej
ul. Franciszkańska 1
31-004 Kraków
tel./fax (12) 422-60-40
email: wydawnictwo@pat.krakow.pl

REFLEKSJE NAD POCZUCIEM SENSU ŻYCIA U MŁODZIEŻY ZAANGAŻOWANEJ W FORMACJĘ RELIGIJNĄ

Wprowadzenie

Postawa poszukiwania sensu życia wyraża się – w kontekście religijnym – w nadziei przezwyciężania ograniczeń, wynikających z praw biologicznych, fizycznych. Człowiek potrzebuje w życiu idei wiodącej, by mógł się rozwijać, mieć punkt odniesienia dla nieustannego przekraczania siebie, aby znaleźć rozwiązanie dylematów życiowych (Popielski 1987).

Już w okresie dzieciństwa pojawiają się pytania o przyczynę i celowość różnych zjawisk, będące wyrazem zainteresowań poznawczych, dopiero jednak w okresie młodości pełnią one funkcję sensotwórczą. Młody człowiek stając się podmiotem własnych działań, zaczyna świadomie kształtować swoje życie. Młodość jest okresem, w którym bardzo ważną rolę odgrywają doświadczenia religijne – następuje integracja wiadomości oraz wartości religijnych i dochodzi do ukształtowania się autentyzmu religijnego. Bezkompromisowość i radykalizm młodzieńczy przejawia się także w życiu religijnym: w podejmowaniu zindywidualizowanych form praktyk religijnych, reorganizacji utartych schematów oraz w konfrontacji wiary z codziennym życiem. Wyrazem takiej postawy jest m.in. poszukiwanie mistrza duchowego, który pomógłby mu zgłębić tajemnice drogi życia (zob. Walesa 1994) oraz przynależność do określonych wspólnot religijnych. Badania pokazują, że osoby aktywnie należące do wspólnot religijnych odznaczają się pogłębioną religijnością (Mariański 1991 s. 43), przewyższają inną młodzież pod względem wiedzy religijnej, ideologii religijnej, doświadczenia religijnego, praktyk religijnych wspólnoty religijnej, moralności, postaw wartościujących i hierarchii wartości (Nowicki 1991 s. 244). Zatem można stwierdzić, że ruchy religijne, wpływając na kształtowanie się samoświadomości uczestników, przyczyniają się do przemiany postaw.

Równocześnie najbliższe środowisko młodzieży zaangażowanej w ruchy religijne wysuwa pod jej adresem wiele zastrzeżeń. Dotyczą one postaw w codziennym życiu. Do najczęściej spotykanych zarzutów należą m.in. nieobecność i brak (lub małe) zaangażowanie w sprawach domu czy parafii oraz zamykanie się w małych grupach. Badania socjologiczne również wskazują na większe nasilenie się

orientacji egoistycznych i mniejsze orientacji prospołecznych w grupie młodzieży wierzącej (Mariański 1983 s. 137).

Nasuwa się więc pytanie dotyczące postrzegania świata i swojego w nim miejsca przez młodzież zaangażowaną w formację religijną. Jest to pytanie o sens życia przyjmowany i realizowany przez tę młodzież. Pytania badawcze sprowadzają się zatem do następujących zagadnień: koncepcja życia i człowieka, sposób jej realizacji, jej podstawy aksjologiczne.

Niniejszy artykuł jest próbą analizy różnych aspektów poczucia sensu życia wśród osób zaangażowanych w formację religijną. Przeprowadzono ją na podstawie wyników badań empirycznych¹, własnych doświadczeń² i literatury.

1. Światopoglądowe założenia sensu życia w ujęciu młodzieży zaangażowanej w formację religijną

Refleksja nad życiem dokonuje się w odniesieniu do określonej koncepcji filozoficznej. W formacji młodzieży w ruchach religijnych bardzo mocno podkreślane są: moralizm, personalizm i humanizm chrześcijański. Poszukiwanie, odkrywanie i nadawanie życiu sensu wiąże się zatem z przyjęcia konkretnych założeń światopoglądowych.

1.1. Koncepcja życia

Młodzież zaangażowana w formację religijną prezentuje najbardziej pozytywny stosunek do życia spośród grup doskonalenia wewnętrznego i ujawnia koncepcję życia jako wyraz szczególnego wybraństwa (łaski), w której zawarty jest element bezinteresowności, co może implikować postawę wdzięczności. Przekonanie, że życie jest darem, którego nie wolno zmarnować, przynagla do takich zachowań, których celem jest rozwój. Bezpośrednią konsekwencją takiej koncepcji życia będzie więc akcentowanie wartości samorealizacyjnych w bezpośrednim związku z wartościami transcendentnymi, to znaczy własnego rozwoju w perspektywie Nowego Człowieka (Blachnicki 1985a s. 103–124). Dążenie to więc staje się celem i sensem życia młodzieży zaangażowanej w formację religijną.

W perspektywie daru traktowany jest także każdy nowy dzień, stąd wysoka jego ocena i atrakcyjność. Implicite zawarta jest w takiej postawie otwartość i gotowość przyjęcia wszystkiego, co może się zdarzyć jako szczelnego wyrazu

¹ Zob. A. Kulik (1997). *Poczucie sensu życia i reakcje emocjonalne u młodzieży z grup alternatywnych*. (niepubl., Archiwum KUL).

² Autorka przez wiele lat uczestniczyła w Ruchu Światło-Życie.

Opatrzności Bożej. Owa otwartość na wartości jest niezmiernie ważna w kształtowaniu sensu życia (Fankowski 1994) i rozwoju osobowości (Chlewiński 1991).

W takiej koncepcji życia jest miejsce na pozytywne rozwiązanie zagadnienia śmierci, jako nowego życia w bliskości Boga. Niosąc nadzieję na życie wieczne, religia przenosi celowość istnienia na wyższy i szerszy poziom, poza doczesność. Wydaje się, że dopiero uświadomienie sobie własnej śmiertelności umożliwia właściwe określenie swego miejsca w rzeczywistości. Jednak przeakcentowanie wymiaru „nowego życia” w połączeniu z idealizmem może prowadzić do oderwania się od rzeczywistości i skupienia się na sobie. Część młodzieży ujawnia postawy ambiwalentne, zawierające element ryzyka lub postawy neutralne. Niepewność jest czymś naturalnym wobec tajemnicy śmierci o ile nie prowadzi do zachowań destrukcyjnych. Również postawy neutralne nie budzą zdziwienia, bowiem osoby wierzące przyznają, że niezbyt dużo myślą o śmierci, akceptując przesłanie wiary (Makselon 1979 s. 84).

1.2. Koncepcja człowieka

W kontekście relacji Opatrzność – człowiek młodzież zaangażowana w formację religijną żywi silne przekonanie o szansach na znalezienie celu i sensu w życiu. Z postawy religijnej i otwartości na głos Boga wypływać też może przekonanie o swojej roli i miejscu w świecie. Jest to przejaw traktowania życia jako zadania z woli Boga.

Autentyczne przeżywanie wiary nie ogranicza w tej grupie młodzieży odczuwania wolności człowieka, wręcz przeciwnie: wśród młodzieży zaangażowanej w formację religijną najwięcej osób podkreśla, że człowiek jest zdolny do dokonywania w swoim życiu wolnych wyborów.

Młodzież zaangażowana w formację religijną zajmuje jednoznacznie negatywny stosunek do wszelkich uzależnień. Taka postawa może wynikać z identyfikacji z celami grupy – diakonia wyzwolenia (Blachnicki 1985b) albo traktowania takich zachowań jako upadku moralnego człowieka zagrażającego życiu.

2. Aksjologiczne podstawy doświadczenia sensu życia u młodzieży zaangażowanej w formację religijną

W oparciu o zarysowaną koncepcję życia i człowieka młodzież zaangażowana w formację religijną wyznacza sobie konkretne cele życiowe, nadające mu sens. Dotyczą one przede wszystkim wartości rodzinno-społecznych, transcendentnych, samorealizacyjnych (por. Nowicki 1991, 1988; Prężyna 1970). Ci młodzi ludzie – podobnie jak ich rówieśnicy – dążą do udanego życia rodzinnego, prawdziwej miłości i przyjaźni. Wartości te chcą realizować w perspektywie

życia wiecznego. Bardzo mocno podkreślane tendencje samorealizacyjne są wynikiem przyjętej koncepcji życia.

Nieobce są im również dążenia do wartości instrumentalnych i hedonistycznych. Jednak te ostatnie są w tej grupie – w porównaniu z innymi badanymi grupami – najmniej popularne. O ile wizja spokojnego, łatwego i przyjemnego życia pozostaje w opozycji do deklarowanej przez młodzież religijną koncepcji życia, o tyle niedocenywanie wartości instrumentalnych jako środków rozwojowych wskazuje na trudności w kontakcie z rzeczywistością. Jedynie w sferze ambicji, wiążących się z pozycją społeczną, zwracają się ku takim wartościom jak nauka, praca. Z jednej strony jednostronna percepcja nasuwa myśl o zamaskowanej bierności życiowej lub tendencji do stawiania się ponad codziennością i obowiązkami. Z drugiej strony może być wynikiem przyjęcia wartości instrumentalnych jako oczywistych elementów życia.

Uznawana hierarchia wartości pozostaje w bezpośrednim związku z koncepcją życia i człowieka. Uzyskane wyniki znajdują potwierdzenie w literaturze przedmiotu. Młodzież ujawniająca głęboką wiarę świadomie próbuje budować własną hierarchię wartości. W świadomości młodzieży zaangażowanej w formację religijną wartości religijne posiadają tę samą rangę co wartości rodzinno-społeczne (Mariański 1983 s. 144). Czynne uczestniczenie we wspólnotach religijnych sprzyja preferowaniu wartości religijnych jako celu życia oraz skoncentrowaniu na określonych celach (Mariański 1991 s. 104). Bardziej atrakcyjne są tu cele samorealizacyjne i perfekcjonistyczne (Mariański 1991 s. 189). Uznawana hierarchia wartości wskazuje na orientację bardziej na „być” niż na „mieć” (por. Ożóg 1994 s. 156). Jakkolwiek percepcja źródeł zagrożenia i przykrości jest we wszystkich grupach doskonalenia wewnętrznego podobna, to jednak wśród młodzieży zaangażowanej w formację religijną najbardziej podkreślane jest nieradzenie sobie (por. Mariański 1991 s. 194). Wydaje się to być przejawem negatywnej oceny swojego życia i tendencji do samoobwiniania za niepowodzenia w realizacji celów albo wskazywać na zbyt wygórowane cele, którym trudno sprostać.

3. Egzystencjalne doświadczenie poczucia sensu życia przez młodzież zaangażowaną w formację religijną

Młodzież zaangażowana w formację religijną ujawnia w większości przeciętny poziom świadomości sensu życia. Praktyki religijne i wiara nie są więc jedynym źródłem sensu życia dla młodzieży, czyli można przypuszczać, że wg młodzieży inne dziedziny życia mogą również zadowalająco pełnić rolę senso-twórczą (por. Mariański 1986b, 1991).

Wśród zaangażowanych w formację religijną znajdują się osoby o obniżonym poczuciu sensu życia, szukające racji i uzasadnień dla swojego życia. Może

to oznaczać, że przekonania religijne nie są dla nich wystarczającą racją istnienia. Jedną z przyczyn takiego stanu może być motywacja uczestniczenia w małej wspólnotcie, nie do końca związana z chęcią pogłębiania życia religijnego. Motywem często spotykanym jest chęć spotkania ciekawych ludzi, zawiązania przyjaźni, poczucie wspólnoty z rówieśnikami. Nie następuje natomiast pełna identyfikacja z wartościami i programem formacyjnym proponowanym przez grupę. Inną przyczyną mogą być konflikty wewnętrzne, przeżywane przez młodych ludzi, przed którymi uczestnictwo w formacji religijnej nie chroni, ale pomaga je rozwiązywać (por. Mariański 1986b s. 130). Obniżenie się poczucia sensu życia może nastąpić także w sytuacji niemożności realizacji wartości nadrzędnych z przyczyn obiektywnych lub subiektywnych, np. przyjęcie wartości nieadekwatnych do możliwości osoby, niewłaściwy sposób realizacji wartości, pojawienie się wartości konkurencyjnych.

W porównaniu z innymi grupami doskonalenia wewnętrznego wśród młodzieży zaangażowanej w formację religijną najwięcej jest osób o wysokim poczuciu sensu życia. Sugerowałoby to, że autentyczne zaangażowanie i identyfikacja z charyzmatem grupy sprzyjają wzrostowi poczucia sensu życia oraz obniżeniu się niepewności i poczucia ryzyka wobec życia. Nie oznacza to uwolnienia się od problemów egzystencjalnych, lecz znalezienie dla nich nowego punktu odniesienia (Mariański 1986a,b; Doktor i in. 1991).

3.1. Koncepcja swojego życia

Młodzież zaangażowana w formację religijną widzi w swoim życiu miejsce na sytuacje trudne. Chorobę i cierpienie traktuje jako drogę do celu (por. Cieślak i in. 1989 s. 90; Mariański 1991 s. 194). Młodzi ludzie podkreślają, że trudne doświadczenia życiowe są szczególnie pomocne w refleksji nad sensem życia i mogą w świetle wiary nadać mu nowy kształt (por. Zaręba 1996 s. 13). Tym bardziej, że młodzież religijna ujawnia niekiedy radykalną gotowość do podejmowania trudnych przedsięwzięć nawet wtedy, gdy nie wiąże się to z poczuciem zadowolenia i satysfakcji (por. Walesa 1994 s. 128). Postawa taka wiąże się także z większą skłonnością do ofiarności i poświęceń wśród osób głęboko wierzących (Mariański 1983 s. 149). Na związek między cierpieniem, jego sensem a potrzebą transcendencji wyraźnie wskazuje Frankl (1998 s. 73–95). Młodzież zaangażowana w grupy religijne częściej doświadcza poczucia bliskości Boga i być może dlatego ma większe poczucie bezpieczeństwa w sytuacjach trudnych (por. Nowicki 1988).

Zastanawiająca w tym kontekście jest najbardziej spośród wszystkich grup doskonalenia wewnętrznego negatywna ocena swojego życia. Wydaje się, że taka postawa może się zrodzić z rozdźwięku między idealną wizją życia a aktualnie prezentowanymi zachowaniami (por. Ożóg 1994 s. 154) a także z potrzeby

ciągłego osądzania siebie w poczuciu odpowiedzialności za swoje postępowanie (Chlewiński 1991 s. 50), zwłaszcza że szczególnie młodzież zaangażowaną w formację religijną charakteryzuje autorytaryzm i radykalizm moralny, nie sprzyjający adekwatnej ocenie rzeczywistości (Mariański 1983 s. 133). Ponadto, osobowość osób należących do ruchów religijnych ujawnia większą sztywność i zasadniczość (Ożóg 1994 s. 156).

Tym większą budzą refleksję ambiwalentne postawy wobec samobójstwa. Wydaje się, że mogą one być pochodną poczucia bezsilności w realizacji wartości. Tylko u części młodzieży z tej grupy samobójstwo jako rozwiązanie problemów spotyka się z negatywną oceną, gdyż jest aktem zarówno przeciwko Bogu jak i człowiekowi.

3.2. Koncepcja siebie

Młodzież zaangażowana w formację religijną ujawnia największe wśród innych zadowolenie z dotychczasowych osiągnięć (por. Cieślak i in. 1989 s. 90). Wiąże się to prawdopodobnie z większym poczuciem zmiany siebie w toku formacji oraz większym znaczeniem przypisywanym tym zmianom (Ożóg 1994 s. 153).

Dyskusji wymaga natomiast ujawniana przez część młodzieży niepewność w ocenie siebie pod kątem radości i entuzjazmu przy jednoczesnej ambiwalentnej ocenie zadowolenia z poziomu zaspokojenia własnych potrzeb w toku realizacji celów. Wydaje się, że szczególnie w tym względzie ujawnia się owa rozbieżność między idealnymi celami a codziennym życiem. Taki stan może świadczyć o szczególnym braku integracji życia religijnego, w ramach którego formułowane są cele, i życia świeckiego, które domaga się zaspokojenia swoich potrzeb (por. Walesa 1994 s. 135). Z drugiej strony może się to wiązać z perspektywiczną koncepcją siebie, w której brak miejsca na spontaniczność, zapał, entuzjazm. Młodzież ta ujawnia mniejszą umiejętność odczuwania własnych potrzeb i dostrzegania ich roli w życiu (Ożóg 1994 s. 154–156) oraz akcentuje konieczność opanowywania i kontroli własnych skłonności (Prężyna 1970, 1976).

Zastrzeżenia budzić może również stosunek do codzienności. Młodzież ta ujawnia ambiwalentną postawę w ocenie codziennych obowiązków. Badania Cieślak i in. (1989 s. 90) potwierdzają, że osoby te zazwyczaj obierając za cel swojego życia cel wyższy stawiają siebie ponad codziennością.

Zakończenie

Doświadczenie poczucia sensowności życia implikuje poszukiwania jego źródeł. Wg Frankla (1998) dochodzimy tu do problemu zaangażowania się w urzeczywistnianie określonych, egzystencjalnie ważnych wartości. Wydaje się

zatem, że dostrzegane rozbieżności między przyjętymi założeniami a egzystencjalnym doświadczaniem życia przez młodzież zaangażowaną w formację religijną mogą pochodzić albo z obszaru poszukiwania sensu i celu życia, albo z realizacji wartości.

Okazuje się bowiem, że samo bycie wśród wartości nie implikuje bezpośrednio życia tymi wartościami. Jeżeli nawet uczestnik identyfikuje się z proponowanymi mu wartościami to akt ten nie może mieć tylko charakteru grupowego, lecz musi być zindywidualizowany. W osobistej odpowiedzi zawiera się osobista odpowiedzialność za wybory i decyzje, a więc ostatecznie za kształt życia.

Innym źródłem wspomnianych trudności mogą być zbyt ogólnie lub nierealistycznie sformułowane cele. Może to wynikać m.in. z nieumiejętności wytyczenia sobie dróg do realizacji tych celów tak w czasie jak i przestrzeni życiowej. Z obszaru celów może pochodzić także inne zakłócenie rozwoju – jego absolutyzacja. Młodzież religijna ujawnia duże nastawienie na samodoskonalenie się. Absolutyzacja tego celu może być przyczyną nasilenia egocentryzmu i zachowań neurotycznych, co przez środowisko bywa odczytywane jako stawianie się poza codziennością.

Przeprowadzone refleksje i analizy, dotyczące niektórych obszarów funkcjonowania młodzieży zaangażowanej w formację religijną, mogą mieć praktyczne implikacje tak dla uczestników jak i odpowiedzialnych w ruchach. Wydaje się, że w procesie formacji niezmiennie istotne jest uwzględnianie konkretnych warunków egzystencjalnych, w jakich przebywa uczestnik i w jakich dokonuje się formacja, tak by proponowane wartości miały rangę życiowo ważnych. Istotne jest także, aby nie poprzestać na ukazywaniu celów, lecz również pokazać możliwości ich osiągania. Jest to tym bardziej znaczące, że dla większości młodzieży zaangażowanej w formację religijną ta forma aktywności jest sposobem na radzenie sobie w kryzysie adolescencyjnym.

BIBLIOGRAFIA

- Blachnicki F. (1985a). *Charyzmat i wierność*. Carlsberg: Międzynarodowe Centrum Ewangelizacji „Światło–Życie”.
- Blachnicki F. (1985b). *Prawda – krzyż – wyzwolenie. Ku polskiej teologii wyzwolenia*. Carlsberg: Międzynarodowe Centrum ewangelizacji „Światło–Życie”.
- Chlewiński Z. (1991). *Dojrzałość: osobowość, sumienie, religijność*. Poznań: „W drodze”.
- Cieślak M., Cieślak K. (1989). Postawy wartościujące a poczucie sensu życia. *Zdrowie Psychiczne*, 30 (1–2) 83–92.

- Doktór T., Kowalczevska J., Werbanowska J. (1991). Uczestnictwo w nowych ruchach religijnych a poczucie sensu życia i poziomu niepokoju. *Euhemer – Przegląd Religioznawczy*, 4 (162) 133–145.
- Frankl V. E. (1998). *Homo patiens*. Warszawa: IW PAX.
- Frankowski M. (1994). Otwartość na wartości a poczucie sensu życia. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Psychologiczne*, t. 37. Wrocław, 41–58.
- Kulik A. (1997). *Poczucie sensu życia i reakcje emocjonalne u młodzieży z grup alternatywnych* (nie publ., Bibl. KUL).
- Makselon J. (1979). Egzystencjalny wymiar religijności i postawy wobec śmierci. *Summarium*, 28 (8) 81–88.
- Mariański J. (1983). Współzależność postaw religijnych i społeczno-moralnych młodzieży. W: W. Zdaniewicz (red.). *Studia socjologiczno-religijne. Religia i życie społeczne*. Poznań–Warszawa: Pallotinum.
- Mariański J. (1986). Sens życia w świadomości młodzieży szkół średnich. *Seminare. Poszukiwania Naukowo-Pastoralne*. Kraków–Łą, 99–140.
- Mariański J., Zdaniewicz W. (1991). *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*. Warszawa: Pallotinum.
- Nowicki W. (1991). Zmiany postaw religijnych i wartościujących młodzieży uczestniczącej w Ruchu Światło–Życie. W: J. Bielecki, W. Nowicki (red.). *Badania nad zmianami osobowości młodzieży męskiej i żeńskiej poddawanej intensywnemu oddziaływaniu katolickiej formacji religijnej*. Warszawa: ATK.
- Nowicki W. (1988). Różnice w nasileniu i rozbudowie postaw religijnych grup młodzieży uczestniczącej i nie uczestniczącej w Ruchu „Światło–Życie”. *Studia Philosophiae Christianae*, 24 (1) 61–73.
- Ożóg T. (1994). Z badań nad młodzieżą uczestniczącą w życiu katolickich ruchów religijnych. W: T. Ożóg (red.). *Nauki społeczne o młodzieży*. Lublin: „Norbertinum”, 147–160.
- Popielski K. (1987). „Sens” i „wartość życia” jako kategorie antropologiczno-psychologiczne. W: K. Popielski (red.). *Człowiek – pytanie otwarte. Studia z logoterapii i logoterapii*. Lublin: RW KUL, 107–139.
- Prężyna W. (1976). Potrzeby jako korelaty postawy religijnej. *Roczniki Filozoficzne*, 24 (4) 5–28.
- Prężyna W. (1970). Intensywność postawy religijnej a filozofia życia w świetle badań kwestionariuszem Ch. Morrisa „Drogi Życia”. *Roczniki Filozoficzne*, 18 (4) 19–34.
- Walesa Cz. (1994). Doświadczenia religijne młodzieży. W: T. Ożóg (red.). *Nauki społeczne o młodzieży*. Lublin: „Norbertinum”, 107–138.
- Zaręba S. H. (1996). Młodzież wobec sensu życia. *Communio*, 93 (3) 3–15.